

АЛХІМІЧНЕ ЗНАННЯ В ДОРОБКУ ТЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА

*Родигін К. М.*¹, Родигін М. Ю.²¹Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна²Інститут фізико-органічної хімії і вуглекислоти ім. Л. М. Литвиненка НАН України,

м. Київ, Україна

rodygin@ukr.net

Станом на XVII ст. на теренах України склався комплекс необхідних та достатніх умов розвитку алхімії, а історичні джерела підтверджують факт існування феномена на українських землях. З огляду на це становить інтерес постать Теофана Прокоповича (1681 – 1736 рр.) – професора та ректора Києво-Могилянської академії. Велика кількість у фондах його бібліотеки літератури алхімічної спрямованості свідчить про поглиблений інтерес вченого до цієї специфічної сфери знання.

Трактат Прокоповича «Натурфілософія, або фізика» (1708 – 1709 рр.) містить комплекс ідей та уявлень, принципово притаманних західноєвропейській алхімії. Автор викладає класичні погляди пізньої європейської алхімії на будову металів в уявленнях та термінах концепції трьох первинів (Меркурій, Сульфур, Сіль). Він розглядає властивості («природу») металів, мінералів та хімічних сполук, апелюючи водночас до століттями усталених положень аристотелівської натурфілософії, алхімічних та ятрохімічних поглядів своїх майже сучасників, зокрема, Атанасія Кірхера та Данієля Сеннерта та новітніх уявлень суголосних із флогістичною теорією Йоахіма Бехера та Георга Штайля. Український учений припускає, що поряд із відомими чотирма стародавніми елементами-стихіями існують нові елементи, «відкриті зусиллями хіміків», а терміни «хімія – алхімія» уживає як синоніми.

Грунтуючись на тезі про природну досконалість золота, Прокопович стверджує, що воно виникає лише у природний спосіб невідомий людському розумові. Алхіміки «досі не показали світові справжнього золота, а лише підроблене. ... можна дійти висновку, що рецепт добування золота є безнадійним ... Проте складається враження, що ... хоч його ще не створили, може трапитись, що за допомогою мистецтва ... справжнє золото ще буде створене». Починаючи з категоричного заперечення, автор завершує думку оптимістично – мету алхімії досі не досягнуто, але це є принципово можливим. «... хоч алхіміки й досі не здобули ... справжнього золота, це не має [вирішального] значення. Можливо це мистецтво невідоме, [поки що] тепер, коли щодня людина здійснює чимало винаходів, про які вона не знала протягом минулих століть ... хіміки ... відкривають чимало [інших] наук та теорій, можливо, кращих, ніж саме золото, наприклад, майстерність відокремлювання змішаних металів та інші досить значні [винаходи]. Зважаючи на [все] це, [можна визнати], що хоч [штучне видобування справжнього золота] ще не відкрито, проте людське вміння може стати творцем справжнього золота». Тут міркування Прокоповича перегукуються як із максимом Юстуса фон Лібіха «філософський камінь – це сама наука хімії», так і з сучаснішими історико-науковими розвідками, що вбачають цивілізаційний подвиг алхіміків у боротьбі з природною ентропією.

Прокопович демонструє знання лабораторного інструментарію, реактивної бази та операційно-технічного базису тогочасної хімії, розуміння принципів фізико-хімічного аналізу. Він неодноразово згадує хімічні печі в їх конструктивному та функціональному різноманітті, що може свідчити про обізнаність з роботами «батька хімічної технології» Йоганна Рудольфа Глаубера. Сукупність цих факторів дозволяє припустити, що діяльність Прокоповича в царині алхімії була не лише умоглядною, та охарактеризувати його як українського алхіміка.